

PERSONAJUL ISTORIC

între document și ficțiune

Miron
Costin*

După dezastrul militar de sub zidurile „Beciuului” (Vienei) leat 1683, în septembrie 13, cind riga Ioan Sobieski a spulberat ultima mare încercare otomană de a desăvîrși visul lui Mahomed Cuceritorul, gospodarul Țării Moldovei, bătrînul Duca-Vodă, căuta să răzbească spre Iași, venind din Ardeal prin pasul Oituzului.

În scaun, cu sprijin „polac”, se așezase Ștefan Petriceicu, iar pribeagul Vodă Duca încă ținea pe lingă sine — ironie a destinului — pe marele logofăt Miron Costin, a cărui familie obținuse, în 1638, indigenatul polon și titlul de noblețe. Cel mai mare scriitor român al veacului al XVII-lea luptase împotriva coaliției creștine sub verzile steaguri ale Profetului!

Acest moment al „răscrucii”, dintre alte numeroase ivite în „drumurile” unei vieți fără odihnă, este ales de Paul Everac pentru începutul „letopisețului” său scenic. O experiență insolită în biografia acestui însemnat dramaturg român fascinat de aroma verbului cronicăresc, dar și de tragismul unui veac istoric românesc sfișiat între ambiții voievodale și crunte pustiiri de țară, el a reconstituit secvențe din viața cărturarului folosindu-i limba scrierilor și tălmăcindu-i sensul faptelor întemeiat pe adevărurile morale cuprinse în poema *Viața lumii*.

Pentru deceniul ales să fixeze sub reflectoare locul învățatului în vremea sa, deceniul 1683—1691, scriitorul a apelat vizibil la cea mai pătrunsă de „duh teatral” cronică a vechimii noastre, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, scrisă de Ion Neculce, unde Miron Costin este „personaj” portretizat în linii ferme, potrivit prestigiului său cărturăresc. Doar îl precedase, în tradiția analelor moldave, cu *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace de unde este părăsit de Ureche vornicul de Țara de Gios* (1675).

* Paul Everac, „Drumuri și răscruci”.

Pentru contrastul necesar caracterelor din pagina literară, Paul Everac a deschis cartea *Viața lui Constantin-Vodă Cantemir*, pîrtinitoarea biografie prin care ilustrul Dimitrie Cantemir nu ostenește să se răfuiască, fie și postum, cu eternii rivali ai familiei sale, Costineștii.

Așadar, să urmăim faptele scenice, în fața cu izvoarele documentare. Primele patru tablouri ale dramei nareză rătăcirea unui domn român aflat „sub vremi”. Gheorghe Duca își va pierde, a treia oară și ultima, tronul. La răscrucea drumului din ținutul Țării de Jos, el ține sfat cu părelnicii credincioși. Personajele trec în piesă direct din letopisețul neculcean; siluete fugare — boierii — dar individualizate prin gîndire precisă. Vorba e aspră și fără ocolișuri, vremea o cere. Miron își convinge domnul să ia drumul Focșanilor, fără teamă de invadatori, spunîndu-i: „Ce putere au ei să vie asupra mării-tali? Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu singele moșilor și a strămoșilor noștri”. Așa scrie Neculce, și aproape aidoma, în replica sa, dramaturgul.

Dar în casele de la Domnești (Putna) ale soacrei sale, văduva lui Istratie Dabija-Voievod, Duca este prins de polonezi și trimis, legat fedeleș, la judecata regelui Sobieski. Este Crăciunul anului 1683, moment fixat și de scriitor în tabloul patru. Miron Costin face uz de titlul său nobiliar și va fi tratat ca atare.

Un întreg tablou înfățișează apoi fibra cărturărească a clasicului scriitor. Prin grația regală, este așezat în castelul carpatin de la Dașov. Nu lipsesc știrile despre acești doi ani de exil; istoricul P. P. Panaitescu, idealul editor și monograf al marelui logofăt, le-a selectat cu perfect discernămint critic. (v. mai ales *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, Buc., 1925).

Învățatul este un bărbat deplin, înțelept de cite văzuse, „închis în tăria de zid a gîndului”, după Paul Everac; me-

ditează adeseori asupra temei filosofice „fortuna labilă”, atît de răsîndită în Evul Mediu, psalmodiind la începuturile poeziei noastre : „O, lume hicleană, lume înşălătoare, / Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară ; / Cele ce trec nu mai vin, nîci să-ntorcu-lară”. Tîngurea Eccleziastului, cu rezonanţe adînci în această Viaţa lumii, nu descuraja faptele abilului om politic, ci exprima doar, în bine strunite manifestări ale condeiului, tristeţea unui om ieşit din comun, într-un veac însingerat.

Tablourile următoare ale dramei izbutesc, cu desăvîrşită fineţe literară, să pună de acord mentalitatea celui ce glosa liric pe tema „Deşertarea deşertărilor şi toate sînt deşarte” cu ţaria sabiei şi cu acţiunile diplomatice ale celui care, în zelul său filopolon, va înţelege să nu şovăie:

Existenţa lui „Mironaşcu” (şi documentele şi piesa folosesc apelativul) intră în orbita de interese a Cantemireştilor. Fraţele Velicico Costin, hatman după înscăunarea lui Constantin Cantemir (1685), mijloeste întoarcerea mazălului din Polonia. De aici înainte, intră „în scenă” şi cartea beizadelei Durniţaşco, ager observator al domniei părintelui său. Miron Costin şi bătrînul Cantemir se cunoşteau bine: Luptaseră sub steagurile lui Duca-Vodă, iar familiile lor se învrăjbiseră pentru pricini de avere. Domnitorul „carte nu ştia, ci numai iscălitura învăţase de a face”, altminteri „la voroavă era sănătos”. Neculce l-a înţeles pe bătrînul de 73 de ani, analfabet dar abil politician. Nî-l va înţelege, însă, scoltit la colegiul iezuit din Bar (Podolia), măcar că „Miron acela nu era nici fără învăţătură, ci ştia latineşte, leşeşte şi ruseşte” — cum sună recea frază a viitorului academician berlinez Dimitrie Cantemir.

Pus în slujbă, nu pe măsura putinţelor sale, staroste al districtului Putna — cît mai departe de graniţa leşească ! — Miron Costin îşi va afirma tot mai apăsător crezul politic ; alianţa necondiţionată cu ţara în a cărei cultură se formase.

Dramaturgul — părăsind firul faptelor atestate — atribuie lui Mironaşcu rolul de pretendent la scaunul voievodal. E adevărat că astfel a gîdit şi istoricul P. P. Panaitescu (op. cit.), dar istoriografia nouă a limpezit cauza principală a dezastrului familiei Costin : veleităţile de domnie ale lui Velicico, hatmanul.

Acuzaţi fâiş de Vodă — cu vorbele dramaturgului — că sînt „capii zurbei care-n tot ceasul cheamă Crăia polacă”, fraţii Costin, într-o memorabilă scenă, sînt obligaţi să-şi renege sentimentele filopolone şi să semneze, sub ameninţarea morţii, tratatul secret pe care Cantemir-bătrînul îl încheiasc cu Habsburgii. Schimbul de replici este iute şi trădează ură nestînsă: Cu pana deasupra perga-

mentului care nu va intra în vigoare niciodată, fraţii Costin rostesc grele vorbe, care nu puteau să-i scape lui Ion Neculce, şi nici autorului piesei. Miron face aluzie la faptul că Vodă pusese noi biruri pentru a plăti oşti austriece „Mai des cu păharele, măria-ta, şi mai rar cu orinduielele, că ţara îi lertată de la Poartă” ; iar Velicico îşi insultă în hohot Domnul : „omul care nu scie carte este ca un dobitoc” (Neculce grăbeşte să explice : „adică unde nu ştia carte Cantemir-Vodă”).

Costineştii nu aveau dreptate, căci o alianţă făişă cu Sobieski aducea turcii în ţară. Hospodarul care abia se iscălea avea înţelepciunea veche, încheind şi desfăcînd tratate, dînd speranţe tuturor, trăgînd vremea de partea sa.

Pentru a elucida cu efect scenic deplin epilogul biografic din 1691, Paul Everac recurge la versiunea lui D. Cantemir. Complotiştii (Miron nu era printre ei, în realitate !) voiau să folosească pretrecerea nunţii lui Pătraşcu, fiul lui Miron, cu Ilisafca, fiica lui... Vodă Cantemir, fixată pentru Crăciunul lui 1691, ca „să cadă asupra Domnului şi să-şi indeplinească ticăloasa nelegiuire”. Boierul Ilie Ţăfescu îi va trăda.

După Neculce, căştăniţii s-ar fi sfătuit în ţinutul Birladului să fugă la Brîncoveanu şi să sprijine urcarea în scaun a lui Velicico. Parte din răzvrătiţi sînt prinşi şi tăiaţi pe un „maidan dosnic lîngă zidul Curţii Domneşti”, cum se localizează în dramă episodul. Velicico e buzdugănit de Vodă însuşi — devenise mare vornic ! — şi apoi dat gidelui.

Înrăit de băutură, aţîtat de Rusetesţi, domnitorul trimite şi după Miron Costin, după ce-i popreşte feciorul, pe Pătraşcu, fostul dorit ginere. Dimitrie Cantemir a privit chipul îngrozit al nevinovatului, căci, potrivit dorinţei părinteşti, trebuise să asiste la suplicii.

Miron Costin e ridicat de la moşia sa, Barboşi, în timp ce-şi înmormînta nevasta, coboritoare din Movileşti. Dramaturgul ni-l mai înfăţişează o dată, la o „răscruce” lîngă Roman, dirz, încheind liniştit socotelile lumesti.

A fost decapitat fără judecată. „Cantemir-Vodă după-aceia mult se căia ce au făcut şi de multe ori plîngă între toată boierimea şi blăstăma pe cine l-au îndemnat de au grăbit de i-au tăiet”. (I. Neculce). Întiul mare cărturar martir al neamului trăise 58 de ani şi în cursul vieţii sale Moldova cunoscuse 24 de domnii...

Numeam această dramă, fără intenţie metaforică, un *letopiseţ scenic*. O recomandă astfel limba eroilor, fidelitatea arătată documentului, precum şi tablourile decupate cu rigoarea narativă a cronicii inspiratoare. Exerciţiul de virtuozii-

late lingvistică dovedește pătrunderea limbii vechi în mlezul ei viu, etern. Cercarea de a-l portretiza pe Miron Costin în ipostaza omului de acțiune, întemeiat în gîndul filosofic al „vieții lumii”, care-i va stăpîni pe toți clasicii culturii noastre feudale, nu este temerară; e în firea lucrurilor. În limbajul teatrului, Paul Everac ne-a făcut să înțelegem acest adevăr simplu.

Ionuț NICULESCU

REPERE *Paul Everac, Viața lumii, Teatru, Editura „Cartea Românească”, 1982; Miron Costin, Opere,*

I—II, ed. P. P. Panaitescu, E.p.l., 1965; Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei, ed. Gabriel Stempel, Editura „Minerva”, 1982; Dimitrie Cantemir, Viața lui Constantin-Vodă Cantemir, trad. de N. Iorga, f.a.: Constantin C. Giurescu, Istoria românilor, vol. III, partea I, „Fundatii”, 1942; Enache Puiu, Viața și opera lui Miron Costin, Editura Academiei R.S.R., 1975; Dumitru Velciu, Miron Costin, Editura „Minerva”, 1973; Al. Piru, Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

In memoriam

Nae Roman

Actor de prin 1935 (sint de-atunci 50 de ani buni), Nae Roman și-a făcut debutul la „Cărăbuș”, la năsoșul Tănase, și a urcat scara ierarhiilor genului, de la „boys” la cupletist, schimbînd revista (tot la Tănase) cu comedia muzicală, în celebrul cvintet Dan Demetrescu, Trestlan, Antonescu-Cărăbuș, Elena Burmaz, el. A jucat la „Alhambra”, la Teatrul de Operetă (al Armatei), alături de mari cîntăreți și comici.

Roman a interpretat tipuri, diverse, nenumărate. Își crease personajul „Nae” — un mucallit, cu o grimasă de clown și un ris gilgilt în cascade, cu o știință a replicii și o dicție impecabilă. Dansa ca un balerin și cînta ca un bariton. Cînd voia, să fie actor, era Doolittle — și mi-l amintea pe Tamiroff din filmul cu Leslie Howard. Deștept, cultivat, umblind bine cu condeiul (ne amintim de musicalul Bujor al XII-lea, scris în colaborare cu George Mihalache), Nae Roman (pe numele său de acasă — Constantinescu) i-a bucurat jumătate de secol pe spectatori cu harul său natural.

A slujit cu pasiunea sa cunoscută opereta românească, de la N-a fost nuntă mai frumoasă și Culegătorii de stele; în celebra Vint de libertate a interpretat rolul unui marinar vesel într-o realizare care a intrat în antologia genului.

Îl mai auzim glasul în interpretări la Radio, îl mai vedem chipul în reluări TV sau cinematografice.

Ne mai amintim și de catrenele sale, dintre care unul era autobiografic:

*Nici un urmaș dintr-un roman
Sau provincial din Roman
N-ar putea din rima roman
Să compue un roman.*

Alecu POPOVICI